

**ULUSLARARASI BAKALORYA PROGRAMI A1 TÜRKÇE
DERSİ UZUN TEZİ**

**KÖY YAŞAMINDAKİ YOKSULLUK VE
CEHALET GERÇEKLİĞİ**

Araştırma Sorusu: Fakir Baykurt'un '*Can Parası*' adlı yapıtından seçilen öykülerde öne çıkan '*yoksulluk*' ve '*cehalet*' izleklerinin köy uzamı gerçekliği ve bireyin bu gerçeklik içindeki yeri bağlamında değerlendirilmesi.

Ders: Türkçe A, Kategori 1

Sözcük Sayısı: 4122

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	3
I. BÖLÜM: YOKSULLUK İZLEĞİ	6
I.1. “Yoksulluk” un Çaresizlik Bağlamında Değerlendirilmesi	6
I.2. “Yoksulluk” un Batıl İnançlar Bağlamında Değerlendirilmesi	9
I.3. “Yoksulluk” un İç Göç Bağlamında Değerlendirilmesi	10
II. BÖLÜM: CEHALET İZLEĞİ.....	11
II.1. “Cehalet” in Köy Yaşamında Kadın-Erkek İlişkileri ve İnanç Bağlamında Değerlendirilmesi.....	13
II.2. “Cehalet” in Batıl İnançlar ve Kadına Bakış Bağlamında Değerlendirilmesi.....	15
II.3. “Cehalet” in İç göç Bağlamında Değerlendirilmesi	16
SONUÇ	17
KAYNAKÇA	19

GİRİŞ

Toplumlar, hem ekonomik açıdan iyi ve nitelikli koşullarda yaşayan, hem de dar gelirli ve eğitim düzeyi daha düşük insanlardan oluşur. Bu durum toplumun sınıflı yapısının doğal bir sonucudur. Bu iki farklı toplumsal sınıf insanlığın ilk zamanlarından beri süregelmektedir ve kaçınılmaz gerçekliktir. ‘Varlıklı ve yoksul’ kişilerin yaşam standartlarının arasındaki geniş uçurum her zaman toplumların derin bir yarası olmuştur. Bireylerin yaşam standartlarındaki bu dengesizlik sınıfsal çatışmayı ve kutupluluğu doğurmuştur. Varlıklı bireyler pek çok olanağa sahip olabilirken bu varsıllık onlara yaşamda pek çok kapının rahatlıkla açılabilmesini olanaklı kılarken konforlu yaşamın ayrıcalıklarını kullanabilmekte özgür olmuşlardır. Bu ayrıcalıklardan biri belki de en önde geleni elbette eğitim alanındaki zengin seçimleridir. Alabildikleri iyi ve nitelikli eğitim sayesinde hem özgüven sahibi hem de aranan, nitelikli bireyler olarak toplumun ön sıralarında yer alma şansını da yakalamış olurlar. Buna karşın, maddi yetersizlik çeken, bu gerçekliği değiştirebilmek adına çaresizlik içinde bulunan yoksul kesimdeki bireyler elbette zor ve çözümsüz bir gerçeklik içinde yaşam mücadelesi içindedirler ve doğal olarak toplum içinde yer edinmekte zorlanmakta, hem kendileriyle hem de toplumla çatışma içine girmektedirler. Bu durum, bireylerin sosyal ve psikolojik yaşamlarının olumsuz yönde etkilenmesine neden olmaktadır. Maddi yetersizlik bireylerin yaşam kalitesini düşürmekle beraber eğitim düzeyini, yaşadığı ortamı, çevrelerini ve daha birçok faktörü etkilemektedir.

Toplumda ‘yoksul’ olarak nitelendirilen kesimler sadece maddi açıdan zorluklarla karşılaşmamakta, aynı zamanda ‘‘cehalet’’ le de yüzleşmektedirler. Maddi yetersizliklerden dolayı iyi ve nitelikli bir eğitim alamayan bireyler, gelişmiş toplumların eğitim ve bilgi düzeyine ulaşmak bir yana toplum içinde özgüvenli bir birey olarak yaşayamamaktadır. Çoğunlukla dünyadan kopuk, sınırlı bir bakış açısıyla yaşamlarını sürdürmektedirler, buna da mahkûmdurlar. Farklı uzamlarda, farklı kültürlerde ele alınan ve elbette gerekçesi de farklılık

gösteren ‘cehalet’ olgusu, sanatın her dalında yine farklı biçimlerde yorumlanmaya değer görülmüş, sorgulanmış bir kavram olarak önümüze çıkmıştır. Dünya edebiyatında yüzyıllardır farklı türlere konu olan “cehalet”, insanlık var olduğundan beri toplumların gelişmişlik düzeyine göre farklı biçimlerde yorumlanmıştır. Ünlü Alman yazar Goethe de, ‘Eyleme geçmiş cehaletten daha korkunç bir şey yoktur.’¹ sözüyle cehalet olgusunun tehlikesine vurgu yapmıştır.

Türk edebiyatının toplumcu gerçekçi kanadının ünlü yazarlarından Fakir Baykurt, roman ve öykülerinde “yoksulluk” ve “cehalet” izleklerinin üzerinde durmuş, bu yazınsal alana aynı zamanda ‘köy gerçeği’ kavramı yüklenmiştir. ‘Köy’ uzamında hayatlarını sürdüren insanların hem maddi anlamda hem de eğitim alanındaki olanaklar yönünden oldukça geri kalmaları Baykurt’un yapıtlarına konu olmuştur. Kendisi de köy uzamında yetişmiş, köy gerçekliğini deneyimlemiş bir kişi olan yazar, bulunduğu noktaya o imkânsızlıklardan başlayarak ulaşmıştır. Yapıtlarında yer verdiği yaşam örneklerinin bir benzerini deneyimlemiş olan Baykurt, bireysel gerçekliğini yazdıklarıyla örtüşmektedir. İlkokulu bitirdikten sonra Isparta Gönen Köy Enstitüsü’ne yazıldığı yılları şöyle anlatır: “...Köy enstitüsü benim için olağanüstü bir fırsat oldu. İlkokulu bitirdikten sonra gidebileceğim başka hiçbir okul yoktu. Ailemin gücü yetmezdi. Ben okumak istiyordum enstitü benim gibi köy çocuklarını çağırıyordu...”² Böyle bir yoklukta yetişmesi, onu yapıtlarında bu konuları ele alarak köy yaşamının acı gerçeğini okura göstermeye itmiştir. “Köy gezileri de yapıyordum. Halkın durumu özellikle köylerde kötüydü. Köyde yaşam çağ gerisiydi. Yoksulluk, gerilik büyüktü. Aydınlar üzerindeki baskı ağırdı. Ama yoksullar üzerindeki baskı daha ağırdı. Uslu uslu oturmak olmaz, insan buna karşı çıkmalıydı. Çığlık atmalı, haksız düzeni protesto etmeliydi.

¹ Goethe, "Maximen und Reflexionen", 1833

² ‘Bir yazardan daha fazlası olan Fakir Baykurt’suz 18 yıl...’, Sözcü, 11/10/2017

Yılmak olmazdı. Ne pahasına olursa olsun safımı seçmeli, kalemimle savaşıma katılmalıydım”³

(Baykurt, 1998:108)

Baykurt’un yapıtlarında ele aldığı köy gerçeği, Türkiye’de yaşanan sıkıntıların ortaya çıkmasında rol almıştır, “*yoksulluk*” ve “*cehalet*” kavramlarının ülkenin belki de en temel toplumsal sorunu olduğu gerçekliği ile yüzleştirmiştir. Bu durum yüksek mevki üyelerini rahatsız etmiş, en tanınmış romanı ‘Yılanların Öcü’ defalarca tepki almış ve sansüre maruz kalmıştır. Bu durum, o dönemin devlet yapısının baskıcı ve özgür üretme ortamına yasak koyan bir yapıda olduğunu göstermektedir. Fakir Baykurt’un hayatı boyunca şeffaf, dürüst ve yapıtlarında gerçekliğe önem veren bir yazar olması onun yaşamında çeşitli sıkıntılar çekmesine de yol açmıştır.

Bu bağlamda, bu tez çalışmasında Fakir Baykurt “*Can Parası*” adlı yapıtından seçilen “*Can Parası*”, “*Güldede*” ve “*Gazi Büyürken*” adlı öykülerde ‘*yoksulluk*’ ve ‘*cehalet*’ izleklerinin köy uzamında bireylerin sosyal yaşamına etkisini incelemiştir. “*Can Parası*” nda Sadullah’ın hastalanan kızı Emine için verdiği savaş onun yaşam mücadelesine dönerken, “*Güldede*” öyküsünde hasta karısının iyileşmesi için batıl inançlarından medet uman bir bakışın öyküsüne tanık olurken yoksul Abdo ile tanışırız. “*Gazi Büyürken*” de ise küçük bir çocuğun neredeyse hayatına mal olan ‘pepsi’ içeceğinin bir aile dramına neden oluşu çıkar okurun karşısına. Bu üç öykü, ‘*yoksulluk*’ ve ‘*cehalet*’ izleklerinin birbirine neden ve sonuç oluşturacak bağlamda oldukça dikkat çekicidir ki bu tez çalışmasında da öyküler iki kavramın bu organik bağı üzerinden değerlendirilecektir.

Yapıttaki öykülerde ana odak ‘*yoksulluk*’ ve ‘*cehalet*’ olmuştur. Bu olguların insan yaşamında doğurduğu sıkıntılar, öykülerin ortak yönü olmakla beraber, odak figürlerin de aynı doğrultuda oldukları görülmektedir. Hem ekonomik yönden zor koşullar altında olmaları hem

³ Ortakçı, Altuğ, ‘Halk Bilgisi Yönüyle Fakir Baykurt Romanları’, Hitit Üniversitesi, 01/06/2012

de sınırlı eğitim düzeyleriyle geleneksel bakışlara mahkûm olan yaşam algıları bu insanların yaşam koşulları karşısında yenik düşmelerine neden olmuş, tüm bunlar, kırsal kesim yaşamının gerçekliğini somut biçimde okura yansıtmıştır. Fakir Baykurt, toplumcu-gerçekçi bakışla ve bu alanda üstlendiği misyonla, bu yapıt üzerinden insan yaşantısındaki derin yaraları en gerçekçi ve ayrıntılı şekilde okuyucuya sunmayı başarmıştır.

I. BÖLÜM: Yoksulluk İzleği

Yoksulluk, dünya üzerinde pek çok toplumun temel sorunudur. Refah seviyesinin düzeyini belirleyen bu yaşamsal ve ekonomik sorun; toplumların geri kalmasının en büyük nedenlerinden biridir. Ekonomik yönden niteliksiz hayat koşullarına sahip bireyler, maddi yetersizlikler nedeniyle hayatlarını istemedikleri bir biçimde sürdürürler. Bu, toplumda insanların mutsuz olmasına ve kendilerini yetersiz hissetmelerine yol açmaktadır. Toplumların gelişmişlik düzeyinin temel göstergesi olan eğitimin de yetersizliği, yoksulluğu doğuran nedenlerden biri olarak gösterilebilir.

Fakir Baykurt, *Can Parası* adlı yapıtında köy yaşamında ortaya çıkan çeşitli imkânsızlıklar ve olumsuz yaşam koşullarına yönelik öyküler yaratmıştır. Yapıtın başlığından da anlaşılacağı üzere öykülerde genel olarak ‘yoksulluk’ izleği ağır basmaktadır. ‘*Can Parası*’ başlığı, paranın insanlar için canlarının güvencesini temsilidir. Kişi, maddi yetersizlik içindeyse, hayatı tehlikeye girdiğinde yapabileceği herhangi bir şey yoktur. Yapıttan seçilen öykülerde köylü halkının yaşadığı maddi sıkıntılar öne çıkmaktadır.

I.1. “Yoksulluk” un Çaresizlik Bağlamında Değerlendirilmesi:

Can Parası adlı öyküde, Nevşehir’in Gölgeli köyünde yaşamını sürdüren Sadullah Yakar isimli bir baba ve kızı Cemile’nin başlarından geçen olaylar anlatılmaktadır. Cemile’nin acılı bir hastalık sürecine girmesi sonucu Sadullah, tedavi amacıyla Ankara Hacettepe Üniversitesi Hastanesi’ne gider ve parasal sıkıntılar nedeniyle kızını uzun bir süre tedavi

ettiremez. İtibarlı insanlarla görüşüp yardım istedikten sonra bir senet imzalayarak kızı için gerekli tedavi masraflarını temin etmeye çalışan acılı baba, çaresizce, “sistemin yarattığı egemen güçten”, bilmediği bir biçimde dönen düzenden sırf biricik evladını iyileştirebilme umuduyla aman diler. Acılı ve zorlu sürece yenik düşen, geç kalmış bir desteğe yanıt veremeyen Cemile hayatını kaybeder. Öyküde Sadullah’ın yaşadıkları; dar gelirli, yoksul ve çaresiz insanların gerçeğidir. Bildiği ve gördüğü tek yaşam biçiminin köy, kırsal yaşam olduğu, başkaca bir dünyayı, ilişkileri, düzeni tanımayan Sadullah’ın ve aslında onun gibi kırsal yaşam insanının gerçeğidir. Gözünü köyde açan, köy kültürünün sıcak, içten, bölüşümcü özelliğini deneyimlemiş, yardımsever yapının içinde senin derdini dert gören ve birlik ruhunu içselleştirmiş bu sınırlı yaşamın koşulsuzluğunu bilen bir insanın yüzleştiği bu gerçeklik aslında “kent-kırsal yaşam” çatışmasının da belirgin bir örneği biçiminde sunulmuştur. Bu çatışmayı iki yönlü gözler önüne seren yazar, kent yaşamında gücün daha çok ekonomik odaklı olduğu ve gücü elinde tutan erkin yoksul ve muhtaç insanlara karşı acımasızlığı Sadullah ve kızı Cemile üzerinden yansıtılmıştır. Bu noktada “güç odağı” denilebilecek kesimlerin bir güç zehirlenmesi ile insani özelliklerini yitirmesi, her şeyin bir bedeli olduğu düşüncesiyle ölümcül bir hastalık karşısında bile var olan sistemi işletmeleri, toplumdaki temel değerlerde ciddi bir yozlaşma yaşandığının kanıtı olarak sunulmuştur. Bir diğer çatışma insanların temel gereksinimleri ve devlet erkinin bu gereksinimleri karşılama ya da bu alandaki hizmetlerinin yetersizliği bağlamında tartışmaya açılmıştır. Vatandaşlarına sunmak durumunda olduğu en temel hizmetlerden biri olan sağlık hizmetleri olanaklarına ancak büyük kentlerde ulaşabilen, olanağı olmayan insanların bu hizmetten yararlanamadan kaderine razı bir biçimde gerçekliğine terk edilmesi ya da bu öyküde olduğu gibi elinde avucunda ne varsa “bir umut” her şeyini ortaya koyarak hiç tanımadığı ama güvenmek zorunda olduğu bu insanlardan umut talepleri; sistemin çarpıklığını, insanın değersizliğini, değerli görülen tek metanı para olduğunu ve paraya sahip olduğu sürece güçlü olunabileceğinin göstergesi olarak sunulmuştur. Sadullah büyük kentte

tanık olduğu yaşama oldukça yabancıdır ve çevresinde gördüğü düzen, ilişkiler çok farklıdır. Kent hayatında gerçekleşen her yenilik ve gelişme, onun gözünde köy hayatının geri kalmışlığını zamanla daha da belirgin hale getirir. Kendi köyü ve kent yaşamı arasındaki bu dengesizlik, köylü halkının mağduriyetini ve bu olanaklara kavuşamamalarının temel gerekçesinin parasızlık, yoksulluk olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Sağlık kuruluşları dışında da birçok olanak, köy uzamına, bu insanlara sunulamamıştır; sadece sözü edilen yerlerde bulunan olanaklar, köy-kent hayatını birbirinden oldukça farklı kılmaktadır. Baykurt, bu temel iki çatışmayı öykü içinde gerek odak figürün bakış açısından verdiği betimlemeler gerekse derdine çare ararken o hiç bilmediği insanlardan medet umarken yaptığı konuşmalar ve amansız didinmelerde, uzam ve gerçeklik izlenimi kazandırmak için diyalog ve betimleme teknikleriyle verilmiştir:

“ ‘Sağlam adam kalmamış Türkiye’de! Türkiye’nin düşmanları bu halleri görmesin, hücum ederler! İki günün içinde devirirler hepimizi! Bu kadar hasta iyi değil!’ Handa yatan kızını düşündü: ‘Baba köyümüze. Daha bir de köydekiler gelse! Çok hasta var Türkiye’de!’ ”

(Baykurt 41)

“ ‘Nevşehir’deki doktorlar acemi çaylak heralım! Bir de dediler ki, burdaki hastanenin aleti, şusu busu yok! En çok alet Türkiye’de Hacettepe Hastanesinde var. Amerika yollamış armağan!’ ” **(Baykurt 18)**

“ ‘Cam cam cam! Ak, gök, siyah mermer! Ankara taşı, Çankırı taşı, Hacıbektaş taşı! Beton beton beton! Dozerleri getirip dayamışlar, eski çürük çarık evleri, okulları, kahveleri, dükkanları yıkmışlar, tekniğin ve devletin büyük olanaklarıyla bunları yapmışlar.’ ” **(Baykurt 18)**

Sadullah, hekimlerle görüştüğünde onun karşılayabileceğinden çok daha yüklü bir miktar para talep edilmiştir. Köylü, maddi yetersizlik nedeniyle, ölüm döşeginde olsa bile tıbbi yardım alamamaktadır. Bu noktada yoksulluğun ve çaresizliğin acı yönüyle yüzleşen Sadullah,

sistemin, ülke gerçekliğinin, yoksun ve yoksul halkın sadece küçük bir temsilidir. Baykurt, bu temsili Sadullah ve kızı Cemile üzerinden sunarken asıl olarak hem kent-kırsal kesim koşullarını hem de ekonomik varsılığın ve bunun tersi yoksulluğun insanları toplumda nasıl konumlandığını da tartışmakta, Türk toplumunun temel sorununu gözler önüne sermektedir. Öykü boyunca çeşitli betimleme ve diyaloglarla özellikle Sadullah'ın dış görünüşünden yola çıkarak somutu anlatılmış yine Sadullah'ın iç monologlarıyla yaşadığı çaresizlik, derin üzüntü ve iç çatışmalar, okuyucuya aktarılmıştır:

“ ‘Yahu! İnsan kalkıp Nevşehir'den Ankara'ya gelirken bir yeni pabuç bulup giyemez mi? Bir yeni pantolon takamaz mı kıçına! Bir ceket uyduramaz mı? Yani bu köylüler adam olmaz! Şimdi bu götle, bu giysiyle kalkıp İçel milletvekilini görmeye gideceksin! Tehhoo! Allah işini rasgetirsin!’ ” (Baykurt 28)

“ Hancı güldü: ‘İnşallah!’ dedi; gene yırtık pabuçtan fırlayan başparmağına baktı. ‘Yoksulluğun ağzına sıçayım!’ diye söylendi. ”(Baykurt 29)

I.2. “Yoksulluk” un Batıl İnançlar Bağlamında Değerlendirilmesi:

Yapıtta yoksulluk izleşini içeren bir başka öykü *Güldede*'dir. Öyküde Neslihan ve Abdo çiftinin yine sağlık sorunuyla ilgili sıkıntılarını ve bu sıkıntıyı maddi yetersizlikler yüzünden hastane ortamında değil de farklı yollarla çözmeye çalışmaları anlatılmaktadır. Tarım ve hayvancılıkla uğraşan ve bu uğraşından emeklerinin karşılığını alamayan, kıt kanaat geçinen bu insanlar, Türk köylüsünün bu yöndekini gerçekliğini yansıtır niteliktedir:

“ Abdo, bir eliyle karısını tutuyor, bir eliyle eşeğin yularını çekiyor. Hafif destek oluyor karısına. İki gidip bir durarak köy içini geçtiler. Çobanlar koyunu davarı sürmüştü. Kadın kız harıma hendeğe çekilecek birazdan. Elçilerin gelmesi yakın. Bostanları çarpıp, sebzeleri sulayıp, pamuk çapasına gidecekler. Kamyonlar köyün altına kadar gelir. Posta posta

binecekler. Kimi Reyhanlı'ya, Altınözü'ne, kimi Misis, Ceyhan, Dört Yol, Osmaniye... gidip beylerin pamuğunu çaparlar.” (Baykurt 73)

Hastalığa batıl inançlarla geleneksel bir çözüm arama yoluna gitmeleri ve bu yola yine maddi imkânsızlıklar yüzünden başvurmaları, Güldede adı verilen bir türbeyi ziyaret edip çare aramaları, *yoksulluk ve cehalet* izleklerini birbirlerinin neden-sonucu biçiminde yansıtması yönünden çarpıcıdır. Bu insanlar yoksul oldukları için mi bu yola başvururlar yoksa eğitimsiz ve cahil olup hacılardan, hocalardan, batılardan mı medet umarlar? İşte bu noktada asıl sorulması gereken de bu olsa gerek. Köylü kesimin yaşam algısının darlığı, karşılaştıkları sorunlarla baş etmedeki çözüm yolları, bir anlamda kaderlerine boyun eğmeleri diğer öykülerde de görülen ve ulaşılan bir sonuç olarak dikkat çekicidir. Ekonomik yetersizliklerin insanları sürükledikleri nokta pek çok başka gerçekliği de su yüzüne çıkarmaktadır.

1.3. “Yoksulluk” un İç Göç Bağlamında Değerlendirilmesi:

Gazi Büyürken adlı öyküde, Zeynep adında, kapıcılıkla yaşamını sürdüren bir annenin, iş sırasında iki çocuğuyla ilgilenme çabası ve yaşadığı zorluklar anlatılmaktadır. Geçimini, apartmanda görevlisi olarak karşılamaya sağlayan yani başkalarına “hizmet” eden ve bu biçimde ayakta kalma mücadelesi veren aile, oldukça yoksuldur. Kentli değil, köylüdür. Kendi köyünde, toprağında yaşam kuramamış, geçinememiş, bir umut büyük kente gelerek bu bilinmezde kendine bir yaşam kurmaya çalışmış olan Zeynep için hiç de kolay değildir buranın düzeni. Bir biçimde içgöçü ve yaşattığı sıkıntıları ve insanları bu duruma iten gerçekliği gözler önüne sermek isteyen yazar, yarattığı Zeynep figürü ve ailesinin dramıyla “köy uzamı” ile “kent uzamı” arasındaki kutupluluğu da yansıtmaktadır. “Apartman” uzamına bile yabancı olan Zeynep, sakinlerin market ihtiyaçlarını karşılama, temizlik gibi işlerle uğraşırken üç yaşındaki oğlu Gazi, çocuk aklıyla gördüğü her şeyi ister. Onlara ne alınıyorsa kendisine de alınsın ister, o çocuktur nihayetinde. Ailenin, temel ihtiyaçlar dışında bu tür harcamalara ayıracak bütçesi bulunmamaktadır. Gazi, annesi ile oradan oraya koştururken bir ara gözü boya ustalarının içip

kenara koyduğu gazozlara çarpar ve birini içer. İçtiği gazozdan zehirlenerek hastaneye kaldırılan Gazi, bu yoksul yaşam içinde mücadele veren belki de en küçük birey olarak sınıflı yapıdaki yerini almıştır. Saf, küçük bir çocuğun, diğer insanların yaşamına özenerek bir ‘gazoz’ içme arzusu, onun hayatını tehlikeye atmış, bu çocuk üstünden küçük insanın bu kocaman dünyadaki çaresizliği, muhtaciyeti, yoksulluğu yansıtılmıştır.

“ ‘Pepşiii! Pepşiii! İşeceem!’ 10 numaranın kapısı açılmadan oğlanı kucağına alıyor: ‘Gazi, sus anam! Bak sus bokunu yiyem! Sus yeter irezil ettiğin! Sus oğlum!’ çimdiklese ağlayacak, bu kez yalvarıyor: ‘Sus anam! Sus da bir şişe daha alayım! Sus güzel bebem!’ Kızını yepiyor, başını okşuyor. ‘Evde para kalmadı! Şişe de yok, satayım! Domuz Metin’e söyleyim, borca versin, ne olursun, ağlama sus!’ ” (Baykurt 88)

II. BÖLÜM: Cehalet İzleği

Dilimize Arapçadan girmiş “cahil” kelimesi *öğrenim görmemiş, okumamış, bilgisiz; belli bir konuda yeterli bilgisi olmayan; deneyimsiz, acemi, toy*⁴ anlamlarında kullanılır.

“Cehalet kelimesi chl kökünden türemiş Arapça bir kelimedir. *Bilgisizlik, kibir, bozgunculuk, serkeşlik* gibi anlamlara gelen bir ahlâk terimi olarak kullanılır. Sözlük anlamı ise *bilmezlik, bilgisizlik, bilgi ve görgüden yoksun olmak* anlamına gelmektedir. Bu kelimeye çağdaş araştırmacılardan Goldziher özellikle İslam öncesi Arap toplumundaki kullanıma dikkat çekerek anlam bulmaya çalışmış ve cehalet kelimesinin *azgınlık, serkeşlik, arzuların etkisinde kalma, hayvani içgüdülere boyun eğme* kısaca *barbarlık* anlamına geldiğini ortaya koymuştur. Buna göre kelimenin karşıtı ise *bilgili ve bilen anlamında bilgin* den ziyade *ihtiyatlı, ağırbaşlı, ahlâkı bütün* bugün medeni insan sıfatını tarif eden *halim* kelimesinin olduğunu ortaya koymuştur.”⁵

⁴ Dinç, Hasan, ‘Cahil, Cehalet, Cahiliye’, Bolu Gündem, 10.12.2012

⁵ Dinç, Hasan, ‘Cahil, Cehalet, Cahiliye’, Bolu Gündem, 10.12.2012

En net biçimde *bilmezlik, bilgisizlik, bilgi ve görgüden yoksun olmak* ⁶ durumu olarak tanımlanan cehalet kavramı, özellikle geri kalmış toplumların işte bu geri kalmışlığının temel gerekçesi olarak yaşadıkları bir sonuç olarak yukarıda sözü edilen ve *Can Parası* adlı öykü ile somutlanan yoksulluk kavramının da gerekçelerinden biridir hiç kuşkusuz. Bu iki kavram, çoğu geri kalmış toplumda neden-sonuç ilişkisiyle organik bir bağ içindedirler. Toplumların cehaletleri elbette koşullara göre değişkenlik göstermekle birlikte, temel olarak yine devlet erkinin eğitim politikaları, bu temel gereksinimi halkına eşit ve adil bir biçimde ulaştıramamaları ile birlikte daha tehlikeli bir gerekçe olan geleneksel bakışın beyinlerde yarattığı insanlara yapışan algıların değişmezliğinden kaynaklı cahil olma durumu, sosyo-kültürel yapıda bir yoksunluğun da göstergesidir hiç kuşkusuz. Yoksul topluluklar, kalitesiz yaşam şartlarından kaynaklı olarak eğitim konusunda da yeterli donanıma sahip değildirler. Her insanın temel haklarından biri olan eğitimin ne yazık ki her bireye eşit biçimde ulaşamaması yoksul kesimin, birçok noktada, aydın, varlıklı ve gelişmiş bireylerden geri kalmasına neden olmuş ve olmaktadır.

Fakir Baykurt, dönemin önemli toplumcu-gerçekçi yazarlarından biri olarak köy yaşamında beliren sıkıntılara yönelik yapıtlar ortaya koymuş, aralarında organik bağ bulunan bu iki gerçekliği, kavramı öykü türü üzerinden okuyucuya aktarırken de yaşamın gerçekliğini yarattığı temsili karakterlerle yansıtmaya çalışmıştır. Bu sıkıntılardan biri, eğitim düzeyidir. Köyde olumsuz hayat koşulları, eğitim olanaklarının istendik ve yeterli oranda kişilere ulaşamaması, ulaştığı var sayıldığında eğitime, okula olan bakış açısının darlığı, eğitimin, öğrenmenin, gerekli olup olmadığı konusundaki gerici algılar, hem fiziksel hem de kafalardaki geri kalmışlığın sonucu olarak “yetersiz” düzeyde kalan eğitim, beraberinde zaten algılarda var

⁶ TDK Türkçe Sözlük

olan *bilmezlik, bilgisizlik, bilgi ve görgüden yoksun olmak* gerçekliği ile cehaleti yaşatarak yetişen bireylerin toplumda düşük tabakada yer almalarına neden olmuştur.

II.1. “Cehalet” in Köy Yaşamında Kadın-Erkek İlişkileri ve İnanç Bağlamında Değerlendirilmesi:

Fakir Baykurt'un, *Can Parası* adlı öyküsünde cehalet izleği; Sadullah ve Cemile figürleri üzerinden yansıtılmıştır. Yaşadıkları köy uzamının sosyo-kültürel yapısının bir sonucu olarak dönemin Türkiye'sinde, eğitim açısından yetersiz durumdadırlar. Bu figürlerin öykü boyunca yerel yaşamın izlerini yansıtan köy ağzıyla konuşmaları, aldıkları sınırlı temel eğitimin onların yaşamlarına hiçbir noktada dokunmadığının bir göstergesidir ki köydeki eğitim seviyesinin tüm bireylerde benzer olduğu algısını da yansıtmaktadır. Sadullah'ın kızıyla konuşmalarında argo ifadeler kullanması, baba figürü olarak hele de kız çocuğu ise onun üzerinde tek egemenliğin onda olduğu algısını yaratması, köy yaşamında, kadının, kız çocuklarının gördüğü değeri, yine bakış açılarının darlığını, cehaletin yaşam içindeki yansımalarını anlatır niteliktedir. Bu gerçekliği veren ve olay içinde yaşatarak izlenim kazandırmayı amaçlayan Fakir Baykurt, diyalog ve iç monologla öyküyü zenginleştirmiştir:

“ ‘Aah kızuum!’ dedi içinden. Göynüydü, ağlayacak oldu. ‘Ne karaymış şu alnıyın yazısı senin beee! Ne gelinliyin tadını bildin, ne kızlıyın!’ ” (**Baykurt 17**)

“ ‘Aaaah! Vara iy’olaydım da, kaynanam gene kötü olaydı!’ dedi içinden. ” (**Baykurt 21**)

“ ‘(...) Dürzünün oğlu, iyi zamanı iyi de, hasta olunca kötü mü? Ben mi hasta ettim, bu eksik etek benim evimde mi hastalandı ulan eşşeğin kunladığı? (...)’ ” (**Baykurt 19**)

Sadullah, yetiştiği çevrenin de etkisiyle oldukça dinine bağlı bir insandır. Yaşadığı ülke olan Türkiye’de, geçerli din İslam olduğundan, o da bir Müslüman olarak yetiştirilmiştir. Dini bakışın, ritüellerin biçimlendirdiği, tek gerçeğin İslam ve onun öğretilerinin olduğu bu toplumsal çevrede başkaca da bir gerçeğe ihtiyaç duymayan, sormadan, sorgulamadan yaşayan

bu insanlar, yaşamın farklı getirilerine de yüzlerini dönmüş durumdadırlar. Öykünün birçok yerinde Sadullah'ın Allah'a seslenişi ve yalvarışı görülmektedir. Sadullah, işlerinin yoluna girmesi için uğraşmak yerine devamlı olarak kutsal bir güçten yardım dilenmektedir ve bu, aslına bakılırsa dinlerin istediği bir davranış değildir. Kendisi çaba sarf ederek elinden geleni yapmalıdır ve bir gücün ona hemen istediklerini sağlamasını beklememelidir. Sadullah'ın bu davranışı ve kaçınılmaz seçimi, kırsal yaşamın algısını ve yaşam biçimini yansıtmaya noktasında önemlidir. İşte bu yüzden eğitim seviyeleri düşüktür, işte bu yüzden yaşama bakışları dardır, beklentileri bildikleri ile doğru orantıda bu yaşamın içine sıkışıp kalmışlardır. Burada sorgulanması gereken, bu insanların bu durumdan rahatsız olup olmamalıdır, ya da bu durumun ayırdında olup olmamaları. Gerek yukarıda "yoksulluk" izleği değerlendirilirken gerekse bu bölümde "cehalet" sorgulanırken görülen gerçek aslında bu sorunun yanıtını verir niteliktedir: Bu insanlar, kaderlerine razıdır, onlara göre yaşam budur; inançlarından ödün verme, duanı et, Allah'a sığın ve bekle. Baykurt, Sadullah'ın bu yönünü yansıtmak için diyalog ve monolog tekniklerinden yararlanmıştı:

" 'Sen kızını bu memlekette tedavi ettiremezsin!'

'Ulusal Savaş gazisi filan diye Kızılay'a başvursam!'

'Torpilin var mı?'

'Var! Hem de çok büyük torpilim var!'

Güvençle sordu Mustafendi: 'Kim torpilin?'

'Torpilim Allah!' dedi Koca Sadullah.

Acıyla gülümsemeye çalıştı Mustafendi:

'Allah çok iyi tabii, ama sana adam lazım!'

'Allah'tan başka adamım yok Mustafendi!' ” (Baykurt 33)

“ ‘Ay benim güzel Allahım!’ dedi sonra. ‘Sen de bizi unuttum! Hele beni temelli unuttun ay kara gözlüm!’ dedi. ‘Bugünece hiçbir dediğinden şaşmadım. Hiçbir buyruğuna karşı gelmedim. Düzenli gittim cemilere, cumalara! Oruçları düzenli tuttum. Yıldan yıla kurbanlarımı kestim. Ama çok ağır hastalıklar sardın kızımın başına!’ (...)” (Baykurt 38)

II.2. “Cehalet” in Batıl İnançlar ve Kadına Bakış Bağlamında Değerlendirilmesi:

Güldede öyküsü, köyde yaşayan Neslihan ve Abdo’nun yaşadıklarına bir pencere açar. Yukarıda da söz edildiği gibi bir hastalıkla karşı karşıyadırlar. Neslihan’ın hastalanması sonucu onları son çare Müslümanlar için kutsal görülen bir türbeye yöneltmiş, iyileşebilmek için bilimden değil ruhani bir güçten medet ummuşlardır. Bu noktada temel tartışma noktası elbette “cehalettir”. Hastalığı nedeniyle eşine karşı görevlerini yerine getiremeyen ve bundan eksiklenen Neslihan’ın dramıdır da ayrıca. Eşinin onu bırakıp başka kadınlarla evlenmesini istemektedir ve başka bir kadın ‘almasını’ söyler. Kadının alıp satılan bir mal gibi algılandığı, erkeğe hizmet eden bir meta olarak görüldüğü kırsal kesim yaşamının eğitimden ve çağdaş bakıştan yoksun algısına somut örnek olması açısından dikkat çekicidir ki toplumda çok eşlilik kavramının varlığını da göstermektedir. Bu durum, gelişmiş toplumlarda görülemezken, eğitimsiz toplumlarda ortaya çıkmaktadır. İkilinin diyalogları durumu yansıtır niteliktedir:

“ ‘Kaç oldi sana derem Abdo! Sürüyüp durma beni ora bura! Kes umudun, evlen galan! Bitli pakla, kör alici; kör alici, bitli pakla! Mayında getti Hacomarin oğlu, hem de Hızar Teyfo. İkisinin de karileri körpe, yime yanlarında yat! Barım bunları gaçırma gurbanım! Al birin, acık keyfen bak! Ahan sana gönlümle derem özimden söylerem, hilafımyok!’ ” (Baykurt 74)

“ ‘(...) İsterim beğen Boncigi, isterim beğen Şemavar’i. Körpe kanciktir bunlar. Yeşil ekin benzeri. İstersen ikisin birden getir...’ ” (Baykurt 75-76)

Öyküde, kadının köy uzamındaki yeri de sorgulanmaktadır. Ataerkil toplumlarda erkeğin hatta hayvanın gerisinde görülen kadınlar, toplumun eğitimsizliğinin, değersizliğinin

bir yansımasıdır. Neslihan, kendisi bir kadın olarak, bu duruma boyun eğmiştir ve erkeklerin üstünlüğünü kaçınılmaz olarak kabul etmiştir, çünkü ona öğretilen, ondan beklenen budur. Erkek çocukları küçük yaşta eğitim alırken kız çocukları, eğitim şansına sahip olamamışlar ve evlendirilmişlerdir. Kadın ve eğitim, bir araya gelmesi zor olan iki olguya dönüşmüştür. Fakir Baykurt, bu durumu Neslihan figürünün iç konuşmaları ile yansıtırken, aynı zamanda diyalog tekniğinden yararlanmıştı:

“ ‘Belkim alti, belkim yedi yılı kalmış, benim Kerim’im de askerdir yaşutlarının içinde. Allah bilir Erzurum gider. Allah bilir burda yapar eğitimin...’ Ötekiler kız, onları düşünmedi. ‘Verdi Abdo aşag köyün okuluna Kerim’i ki öğrene bikaç hesap, bikaç yazi, yemesin zopa! Kızlari birer sütsüz çarpıp getmez inşallah! Davıllarini çaldırıp, duvalarini üfledip gelin ederiz el içinde!’ Kendi kızlığını düşündü bir ara. Tepenin başına çıkınca görünen uzak Suriye dağları, ova, ovanın yüzündeki köylerin çokluğu, düşünmesini genişletti. Kendi babası da öyle yaptı, ağabeyleri Fevzipaşa okulunda okudu üçer yıl, ‘Kızlara lazim değil!’ dedi bir gün heveslendi de Neslihan. Hiç var mı köyden gidip üç yıl okuyan! Yok kızlardan. Kızlar asker olmuyor.”
(Baykurt 76-77)

II.3. “Cehalet” in İç Göç Bağlamında Değerlendirilmesi:

Gazi Büyürken öyküsünde, köy yaşamından ayrılıp kente yerleşen ailenin, şehirliler ile arasında olan eğitim farkı dikkat çekicidir. Köyde, kadınların evde, tarlada her yerde yalnızca hizmet odaklı bir yaşam içinde olmaları, genç yaşta okumadan evlendirilmeleri ve çocuk sahibi olmaları, cehaletin kanıtıdır. Zeynep, on sekiz yaşında iki çocuk sahibi bir figür olarak karşımıza çıkmaktadır ve bu, onun genç yaşta zorunlu ve “adettendir” denilerek evlendirilip, daha kendisi çocukken çoluk çocuğa karışması, yaşından büyük sorumluluk alması bu zihniyetin göstergesidir. Aldığı sorumlulukların yükü altında hırçınlaşan, büyümeden çocuk yetiştirme sorumluluğu ağır gelen Zeynep, çocuklarına karşı davranışlarında kontrolsüzdür. Gazi’yi ağladığı için şiddet yoluyla susturması, onun yetiştiği ortamda ‘normal’ olarak

nitelendirilmektedir. Bu davranış biçimleri ve tepkiler iç monolog, diyalog teknikleri ve betimleyici anlatımla yansıtılmıştır:

“ Barbara Hanım anlamıyor hepsini. Ama gülüyor. ‘On sekiz yaşında bir kadın!’ diyor içinden. ‘Ne kadar erken başlamış doğurmaya, şimdiden iki çocuğu var!’ diyor. ” (Baykurt 88)

“ Ayaktaydı. Ayakta emziriyor Sevgi’yi. Gazi tam ayağının ulaşacağı yerde. Çok da biçimli duruyor. Birden gözleri çakmaklandı. Yitirdi sabrını. Savurdu tekmesini. Omzundan vurdu, yıktı Gazi’yi. Çaput yolluklarla kapatmıştı evin tabanını. Yarı yanı çıplak. Betonun çıplak yerine yapıştı Gazi. Vardı iki daha vurdu, kışına, beline! Temelli kapandı yere.

‘Al Pepsi’yi! Al Pepsi’yi! Aldın mı? Öyleyse iyi al! Kiran artığı seniii! Davulun olası senii! Al Pepsi’yi de iç haydi! İç de doy olmaz olası çocuk!’ ” (Baykurt 89)

SONUÇ

Bir toplumun refah seviyesine ulaşabilmesi için, öncelikle halkın sorunlarına yönelik düzenlemelerin yapılması son derece önemlidir. En temel yaşamsal imkânlardan yoksun, maddi-manevi yeterliliklere ulaşamayan kişiler, hayatlarını mutsuz ve beklentisiz bir şekilde sürdürmek zorunda kalmıştır. Buldukları coğrafyanın ve yetiştikleri ortamın kaçınılmaz bir sonucu olarak, yaşamda belirli bir yere gelmek için gerekli olan imkanlardan mahrum kalmıştır bu insanlar. En çok da geri kalmış toplumlarda, kırsal kesim yaşamında gözlenen bu gerçeklik, Fakir Baykurt’un öykülerinde işlediği temalar olmuştur. Baykurt, köy insanının iç dünyalarını ve yaşadıkları zorlukları yansıtırken okuyucunun olayları kendi gözünden seyretmesini sağlamıştır. Bu noktada Baykurt, Türk edebiyatının önde gelen toplumcu-gerçekçi yazarları arasına yerleşmiştir ve köy halkının dili olmuştur. ‘Yoksulluk’ ve ‘cehalet’ izleklerinin köy yaşamındaki yeri, Fakir Baykurt’un ‘Can Parası’ adlı yapıtından seçilen üç öykü ile incelenmiştir. Öykülerin hepsinde, Baykurt’un yarattığı bir ortaklık vardır: Uzam, yani köy.

Uzamin kültürel yapısını yansıtan temel iki gerçeklik olan “yoksulluk” ve “cehalet”, gerek ekonomik olanakların sınırlılığı gerekse eğitim düzeylerindeki yine sınırlı imkânlar ve yaşam algılarındaki dar bakışlar bu ortak uzam algısında insanların kaderi olmuştur. Uzamin etkisi ve bu iki sorunun birbirinin sonucu olarak ortaya çıktığının gözlendiği öykülerde, kadersel bir gerçekliğe mahkûm olan insanların yoksunlukları kabul edişlerindeki çaresizlik, farklı yaşam örneklerindeki beceriksizlikleri, güç karşısındaki yenilgileri, yenilgilerine inançlarına sığınarak çözüm aramaları, dışarıda yenilen erkeğin evinde kadınına “erk” olarak egemenlik kurarken yaşadığı ironi ve tüm bunların genelinde devlet erkinin bu yapıyı tıpkı onların kabullendiği gibi kaderlerine mahkûm kılışı öykülerden çıkarılan sonuç olarak özetlenebilir.

Bu tez çalışmasında Fakir Baykurt’un bu gerçeklikler ve izlekler üzerine böyle bir yazınsal tercihte bulunmasının nedenleri derinlemesine araştırılmıştır. “*Uslu uslu oturmak olmaz, insan buna karşı çıkmalıydı. Çılgılık atmalı, haksız düzeni protesto etmeliydi.*” diyen Baykurt, halkın dili olmak, onların yaşam zorluklarını vurgulamak için yazmıştır. Yine bu çalışmada köylü halkının yaşantısının zorluklarına onlara özgü dilleri ve öykülerinden örneklere yer verilirken temel yaşamsal zorlukların eğitim yoksunluğu, buna bağlı gelişen cehalet ve bunu kader olarak görüp değişim ve dönüşümü kabul etmeyen, böylelikle yenilmeye mahkûm olan bir kesimin yaşamına dikkat çekilmiştir.

Bu çalışma, Fakir Baykurt’un gerek dil kullanımı, gerek uzam betimlemeleri, gerek köy-kent karşıtlığındaki farklılıkları sunuşu, gerekse figürlerin temsil ettikleri özellikleri bilin akışı, iç monolog gibi tekniklerle aktararak figürleri yaşadıkları ortamda tanıtmasıyla bir “köy edebiyatı” niteliği taşıyan bu öyküler aracılığıyla bir anlamda Türk toplumunun farklı kesimlerindeki yaşam biçimleri ve algılarının yazınsal boyutta nasıl ele alındığının incelendiği bir çalışma niteliğindedir.

KAYNAKÇA

- Baykurt Fakir, Can Parası, Literatür Yayınları, 2015, 9. Basım
- ‘Fakir Baykurt’, Wikipedia, son güncelleme 28/12/2020
https://tr.wikipedia.org/wiki/Fakir_Baykurt
- Özyurt, Olkan, ‘Ne çektin be sansürden Yılanların Öcü!’, Sabah, 04/04/2015
<https://www.sabah.com.tr/cumartesi/2015/04/04/ne-cekting-be-sansurden-yilanlarin-ocu>
- Yanardağ, Mehmet Fetih, ‘Fakir Baykurt’un Hikayelerinde Tema’, Beykent Üniversitesi, 2007
<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/43897>
- ‘Bir yazardan daha fazlası olan Fakir Baykurt’suz 18 yıl...’, Sözcü, 11/10/2017
https://www.sozcu.com.tr/hayatim/kultur-sanat-haberleri/bir-yazardan-daha-fazlası-olan-fakir-baykurtsuz-18-yil/?utm_source=dahafazla_haber&utm_medium=free&utm_campaign=dahafazlahaber
- Ortakçı, Altuğ, ‘Halk Bilgisi Yönüyle Fakir Baykurt Romanları’, Hitit Üniversitesi, 01/06/2012
<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/86046>
- Dinç, Hasan, ‘Cahil, Cehalet, Cahiliye’, Bolu Gündem, 10.12.2012
<http://www.bolugundem.com/cahil-cehalet-cahiliye-11244yy.htm>
- TDK Türkçe Sözlük